

Spolupráce pobaltských a severských států

Ivii Zájedová

Abstract: *Baltic-Nordic Co-operation. This paper examines the development of Baltic regional co-operation. The Baltic States since the first days of their independence have tried to establish stable contact with their Scandinavian neighbours. The Baltic States used the Nordic institutions as a model for establishment of their own bodies of regional co-operation. The Nordic States have been providing a wide range of support to the Baltic Three, in the field of politics, economy, security, environment, education and training. There are a number of bilateral contacts between the countries, of so called, formula "5+3", from 2000 NB8. Both groups have their own preferences and parties they are interested in. The Nordic States are not only supporters, but also play they role of advocates of the Baltic States in the international arena. Nordic members of the EU did not deny that they would do their best to ensure that the Baltic States would be treated as equal partner along with the other associated countries and that they would not be pushed into a second division.*

Keywords: *Baltic Co-operation, Baltic-Nordic Co-operation 5+3, Baltoscandia, Role of Nordic States in Baltic Sea Area.*

Úvod

V české literatuře bývá většinou projednávána spolupráce regionu pobaltských států nebo regionu Baltského moře v širším slova smyslu. Naopak bývá opomíjená vzájemná spolupráce dvou subregionů baltského prostoru (potažmo spolupráce jejich institucí) – totiž severských a pobaltských států.

1 Pobaltský prostor po roce 1991

Kolaps Sovětského svazu umožnil znovu předložit koncepci regionu u Baltského moře. Primárním cílem se stalo jeho začlenění do kontextu sjednocující se Evropy. Dnes se na jedné straně velmi často setkáváme s termínem „Evropa regionů“, na druhé straně se stále častěji mluví o užší integraci Evropy. Evropa je tedy kontinentem rozdílných regionů.

Prostor Baltského moře je dobrým příkladem rozdílných výkladů jednoho a téhož regionu. Podobně jako v případě Evropy nebyly ani hranice baltského regionu vždy přesně definovány: občas bylo toto teritorium vymezeno pouze státy ležícími na pobřeží Baltského moře (Baltic Sea Rim), občas však šlo o celé širší teritorium okolo Baltského moře. Jedním z možných přiblížení dvou subregionálních skupin států v prostoru Baltského moře jsou například pobaltské a severské státy.

Obecně můžeme konstatovat, že hlavními faktory, které dělaly severské státy pro pobaltské státy atraktivními, byly nejen geografická poloha, blízké kulturní či historické vazby, ale také

ochota poskytovat podporu, kterou pobaltské státy hledaly. Taková představa o spolupráci byla pro Estonce, Lotyšy a Litevce charakteristická mezi dvěma válkami a je patrná i dnes.

Po zhroucení sovětského systému a ukončení studené války došlo také k zániku železné opony, která od sebe do té doby oddělovala severské a pobaltské země. Formování nové politické, hospodářské a kulturní spolupráce mohlo začít.

Pro vytvoření spolupráce mezi Pobaltím a Skandinávií existovaly historické a jiné předpoklady. Do jaké míry můžeme mluvit o vzájemné spolupráci?

Pokud se podíváme blíže na tyto dvě skupiny států, můžeme říci, že se od sebe významně odlišují. Například Švédsko bylo vždy svobodným aktérem v mezinárodním politickém prostoru, což mu umožňovalo kvalitativně větší vývoj. Bude tento zásadní rozdíl oslabovat možnost spolupráce?

K lepšímu porozumění problematice spolupráce mezi severskými a pobaltskými státy se musíme podívat blíže na historii a interakci severského prostoru a posléze na vztahy těchto obou regionů v minulosti, neboť tehdy byly formovány dlouholetými tradicemi a i dnes významně ovlivňují vztahy a spolupráci.

2 Severské státy a jejich spolupráce

Severskými státy rozumíme Dánsko, Švédsko, Norsko, Finsko a Island a také tři autonomní území – Faerské ostrovy, Grónsko a Alandské ostrovy. Mezi těmito, co do počtu obyvatel, malými státy nalezneme tři monarchie, dvě republiky a tři autonomní teritoria. Společným rysem je převládající protestantismus.

V roce 2002 oslavovalo pět severských států 50. výročí institucionalizované spolupráce. Spolupráce mezi severskými státy se zakládá na společné historii, která měla periody válek a změn hranic, ale také období mírového soužití ve spolupráci a v obchodu. Zakládá se také na společných tradicích, sdílení stejného názoru na svobodu a na základní demokratické hodnoty. Jejich politické a hospodářské instituce fungují stejným způsobem. Můžeme se ptát, kde se nacházejí kořeny takové spolupráce a které faktory podporovaly tak vysoký stupeň spolupráce.

Jednak k tomu napomohl podobný historický vývoj, podobné politické, kulturní a jiné tradice či okolnosti (společné dějiny od Vikingů až po sjednocování a oddělování v různých společných státních či nadstátních útvarech). Důležitou roli hrály také geografické determinanty, tj. odtrženost nebo perifernost Skandinávského a Jutského poloostrova vzhledem ke kontinentální Evropě a specifičnosti problémů, se kterými se severské státy musely potýkat.

Svou roli sehrály také početné politické unie v průběhu historie tohoto dnešního regionu: Dánsko a Norsko ve 14.-19. století, Švédsko (s Finskem) a Norsko 1319-1361, Švédsko (s Finskem), Dánsko a Norsko 1367-1523 či Švédsko a Norsko 1814-1905. Z tohoto historického vývoje vyplývá také blízkost politických systémů severských států.¹ Navzdory tomu, že Dánsko, Norsko a Švédsko jsou konstitučními monarchiemi a Finsko a Island republikami, mají všechny jmenované státy poměrně dlouhou dobu fungující demokratický parlamentarismus. (Liščák 1996: 273-288)

Spolupráci podporovala také severská tradice svobodné společnosti, která byla postavena na tradicích stavovského systému, v němž rolnictvo patřilo ke konstitutivním prvkům severských parlamentů (i když jejich faktická politická váha byla malá). Severská společnost byla přísně hierarchicky strukturována a založena na silné majetkové diferenciaci, která determinovala život vrstev stavovské společnosti. Svobodomyšlnost a sociální egalitářství se v moderní době staly součástí vyhraněné identity a sebevědomí severské společnosti. Severské země spojuje též jazyková podobnost a vědomá podpora jazykového dorozumění. (Rebas 1997/98: 67-76)

Švédština se stala komunikačním mostem i pro ugrofinské Finy. Je druhým úředním jazykem ve Finsku, které bylo částí Švédska od 12. století do roku 1809, a navíc ve Švédsku žije a pracuje kolem 400 000 Finů. Všude zde dominuje luteránská církev, jež předurčila mnohé ze severské kultury. Dokonce vlajky těchto států mají stejný motiv kříže, i když barvy jsou různé.

V těchto severských zemích se uprostřed 19. století mezi učiteli škol a univerzit také rozvíjel společný kulturní a politický „skandinavismus“ (včetně národních univerzit). Ve stejném období pořádali také umělci společné výstavy, vzájemná setkání atp.

Nesmíme opomenout ani faktory, které se staly jedním z nejvýraznějších motivů spolupráce. Ekonomické rozdíly severských zemí nebyly dostatečně velké na to, aby vytvářely vztah hospodářské závislosti a podřízenosti. Všechny země prošly přibližně stejným typem industriálního a postindustriálního rozvoje. Fungování tržní ekonomiky záviselo na úspěšné souhře mezi soukromým podnikáním a silným veřejným sektorem. Úroveň hospodářského rozvoje determinovala také sociální vývoj, spojený s uplatněním modelu státu sociálního blahobytu, který je charakterický pro severské země (je zde silný sociální akcent, princip solidarity, rovnost pohlaví). Tento model funguje mimo jiné díky zvýšenému daňovému zatížení. Existoval zde i zájem o zrušení překážek, bránících volnému obchodu, pohybu kapitálu a pracovních sil.

¹ Island byl v letech 1262-64 pod norskou nadvládou, v roce 1380 spolu s Norskem pod dánskou svrchovaností-Kalmárská unie a v roce 1944 byla vyhlášena samostatná Islandská republika.

Bylo to dáno malým domácím trhem skandinávských států a potřebou exportní orientace, což stimulovalo mezinárodní obchodní výměnu.

V moderní době nevznikl mezi severskými státy žádný ozbrojený konflikt, ani úsilí o vojenskou hegemonii a ovládnutí ostatních zemí v regionu. Rozdílné geopolitické nuance a další faktory pak vytvářely odlišnosti, jež nabízely celou škálu různých postojů a jednání, které přinášely nezanedbatelné zkušenosti. Severské státy posilovaly mezi dvěma světovými válkami svou neutralitu a pokoušely se tak přizpůsobit velmocenským tlakům.² Udržení neutrálního postavení však záviselo více na plánech a reakcích válčících stran a nakonec ani geografická vzdálenost od hlavních evropských bojišť neochránila sever od zatažení do války.³

Všechny tyto předchozí faktory ovlivňovaly regionální spolupráci severských států, či spíše položily její základy ještě před nastolením demokracie. Jedním takovým impulsem bylo Severní hnutí pracujících, především sociálních demokratů a odborů, které svou sílu prokázaly již v roce 1880. I ony položily základy dnešní spolupráce. Můžeme dokonce říci, že skandinávská nebo severská jednota vzešla z mnoha diskusí, které v roce 1907 vedly k vytvoření Severské (Nordické) meziparlamentní unie (Nordic Interparliamentary Union) a v roce 1919 k založení Severského sdružení (Nordic Association). Tyto organizace zdůraznily povahu spolupráce.

Odlišné řešení bezpečnosti mezi neutrálním Švédskem a třemi členskými zeměmi NATO ponechávalo široký prostor pro diskusí o hospodářské integraci. Výsledkem toho byla v roce 1952 institucionalizace spolupráce skandinávských zemí, která se stala logickým výsledkem řešení společných problémů při bezprostřední blízkosti Sovětského svazu a vycházela ze vzájemných historických vazeb.⁴

3 Vývoj spolupráce mezi pobaltskými národy

Historie Litvy, Estonska a Lotyšska ukáže, že sblížování začalo v druhé polovině 19. století, kdy všechna tři národní hnutí přijala tzv. model východní Evropy (model národního státu). V období obrození vznikla v Estonsku (1869) i Lotyšsku (1861) tradice celonárodních pěveckých

² Rezoluce v – Oslu 6.4. 1938 a kodaňská rezoluce 23.7.1938.

³ Neutralitu dokázal udržet jen Švédsko, zatímco Dánsko a Norsko na jaře 1940 okupovalo Německo a Finsko připadlo tajným dodatkem paktu Molotov-Ribbentrop z 23. srpna 1939 do sovětské zájmové sféry. Válčící velmoci rozdělily skupinu severských států, a výsledkem vypuknutí studené války bylo tedy rozdělení severských států na tři státy: Dánsko, Norsko a Island, které hledaly zajištění bezpečnosti v rámci NATO, neutrální Švédsko a formálně neutrální Finsko- jež bylo vázáno smluvně na SSSR.

⁴ V roce 1952 vznikla Severská rada (NC), jako meziparlamentní fórum severských států. V roce 1971 vznikla Severská rada ministrů (NCM), odpovědná za spolupráci severských vlád.

svátků. Tehdy se uskutečnily také další společné akce, včetně psaní prosebných listů ruskému carovi. V těchto dokumentech byla často zdůrazňována společná historie, podobná současná situace i cíle těchto národů. (Kruus 1938: 225-241)

Na začátku 20. století se rozvíjela rovněž politická spolupráce mezi lotyšskými a estonskými stranami a hnutími. Společně požadovaly vládní reformy na různých zvláštních jednáních, na regionálních i na všeruských fórech. V ruské dumě estonští a lotyšští poslanci předkládali společné návrhy zákonů. Vyvrcholením první fáze byl společný postup těchto národů v roce 1905. Tehdy požadovaly demokracii, lidská práva, právo na sebeurčení, politickou a kulturní autonomii. (Raun 1994: 238) V roce 1906 dokonce zformoval estonský politik J. Tõnisson ve Státní dumě (carského Ruska) společnou skupinu autonomistů-federalistů, která byla složena z estonských, lotyšských a také litevských poslanců. (Tõnisson 1938: 54) V estonských a lotyšských novinách byly také otiskovány přehledy o spolupráci při boji za nezávislost těchto národů. V roce 1937 napsal estonský profesor Ants Piip o Lotyšsku toto: „*Když dvě země mají stejnou geografickou polohu a podobný historický osud, je to dostačujícím potvrzením toho, že geopoliticky vytvářejí celek.*“ (Piip 1937: 211)

Je pravdou, že ve světě existuje jen málo národů a států, u nichž by se historie utvářela tak podobným způsobem. Estonci a Lotyši měli od křižáckých dob stejné vládcy i vyšší vrstvy společnosti. Lze hovořit o společné státnosti v období starého Livonska pod polskou, švédskou či ruskou nadvládou. Překvapivě synchronně proběhlo i osvobození od nevolnictví, národní obrození, urbanizace, modernizace a budování moderní společnosti. To vše bylo zakládáno na stejných společenských a politických základech.

Tyto dva národy měly podobný historický osud, odlišný od litevského. Litevci měli svůj stát již ve 13. století. V období pozdního středověku byla dnešní Litva jednou z největších evropských mocností. Christianizace byla uskutečněna litevskými knížaty. V období personální unie, resp. v období společného státu s Polskem, byla Litva silně ovlivňována Polskem a vysoká vrstva litevských knížat (šlechty) se popoľštila. Při třetím dělení Polska (1795) větší část Litvy připadla Rusku. Ale povědomí o vlastní státnosti bylo u Litevců velmi silné a sehrálo později svou roli v národním hnutí.

Určité odlišnosti mezi těmito státy i nadále přetrvávaly. Přestože probíhala modernizace a docházelo k poevropštění, zůstala Litva nejvíce agrární zemí v regionu. Zaostávala také v industrializaci, v urbanizaci a ve vytváření občanské společnosti. V porovnání s Lotyšskem a Estonskem byla pozadu i v boji s negramotností národa. Obecně lze říci, že Estonci měli jen

velmi málo kontaktů s Litevci, a proto byl zájem na společném vývoji malý. Není překvapující, že Lotyšši bývají považováni za jediný jednotící prvek mezi Estonci a Litevci. (Taagepera 1995: 32)

Historická a kulturní identita regionu pobaltských států je tou nejcitlivější a silně polemickou otázkou. V období sovětské nadvlády je možné najít do určité míry shodné či velmi podobné rysy v kulturních tendencích a společné historické, byť trpké zkušenosti.

Během posledních více než deseti let proběhlo hodně bouřlivých debat na téma, zda si jsou pobaltské státy podobné či nikoli. Bezpochyby by bylo zapotřebí podporovat regionální spolupráci, ale nejsilnější separatistické tendence, které jsou zaměřené proti smyslu „pobaltské identity“, mají právě estonští politikové, jimž velice často sekundují také estonští historici. Tito „individualisté“ poukázali na jazyky tří pobaltských národů, které patří do různých jazykových skupin.⁵ Poukázali také na období reformace, kdy dnešní Estonsko a Lotyšsko přijaly luteránství, importované z Německa Švédy. Litva, podobně jako Polsko, zůstala ale věrná katolické víře (přijata na konci 14. stol.). Nicméně, historický vývoj a existence pod společnou nadvládou sblížily baltské Lotyše s Litevci a ugrofinskými Estonci. Oba národy byly pod německou, švédskou a také polskou nadvládou.

I přes rozdílný dějinný vývoj se jejich cesty v letech 1710-1795 zkrížily, neboť se všechny tři národy staly součástí carského Ruska. Po revoluci v roce 1905 získaly všechny tři národy určitá práva, včetně toho vysílat volené zástupce do ruského parlamentu.

V době první světové války ve všech třech státech zesílily aktivity usilující o osamostatnění a v roce 1918 také všechny tři státy deklarovaly svoji nezávislost. (Estonsko a Litva v únoru 1918, Lotyšsko pak v listopadu téhož roku). V rámci této snahy bojovali Estonci a Lotyšši společně. Nově osamostatněné státy se snažily chránit svou nezávislost před bolševickým Ruskem.

Dosud jsme hovořili o národech, které obývaly území dnešních pobaltských států. Snažili jsme se zachytit jak podobné znaky, tak také rozdíly jejich historického vývoje. Je však nutno podtrhnout, že mezi těmito národy neexistovala stálá a jasně definovaná spolupráce, ani pocit regionální identity jako takové.

Ale právě v meziválečném období se tyto nezávislé národní státy dostaly do světového povědomí. Geopolitické pojmy „pobaltské země“ a „pobaltský region“ jako souhrnné označení pro Lotyšsko, Litvu a Estonsko se začaly používat až po první světové válce. Meziválečné období lze popsat na základě identifikace několika společných rysů. Všechny tři státy uspěly při vytváření samostatného státního útvaru. V politické rovině došlo k jejich mezinárodnímu uznání, podařilo

⁵ Estonský jazyk se řadí k ugrofinské skupině, zatímco lotyšský a litevský jazyk patří do baltské skupiny, která je podskupinou jazyků indoevropských.

se jim vylepšit stav národního hospodářství, které bylo válkou zničeno, a rozvinout aktivní zahraniční obchod. Jako další společný rys této éry lze uvést, že všechny tři státy měly v době světové hospodářské krize autoritářské režimy. Nicméně i zde existovaly rozdíly. Demokratický systém v Litvě byl ukončen dříve než u Lotyšska a Estonska (Litva v roce 1926, Lotyšsko a Estonsko 1934).

Na počátku 20. let měly tyto státy teoretickou možnost navázat ještě bližší spolupráci. V roce 1921 uzavřely dohodu (konvenci) o poštovním, telegrafickém a telefonním servisu. V roce 1923 byla zformována Estonsko-lotyšská dohoda, v tomtéž roce byla mezi těmito státy podepsána železniční konvence a dále smlouva o zdanění tranzitních lodí v estonských a lotyšských přístavech. V roce 1924 přibyla konvence o organizování rybolovu a ochraně ryb.

Je však nutné říci, že spolupráce mezi těmito státy nebyla nijak zvlášť efektivní. Negativní roli sehrály vzájemně uplatňované hraniční požadavky, které posléze vyústily ve velmi napjaté vztahy mezi oběma zeměmi.⁶ Dobré vztahy Estonska s Polskem posléze znemožnily vytvoření pobaltské spolupráce, neboť Polsko dobylo Vilnius, hlavní město Litvy.⁷ Tato situace vyvolala litevskou nedůvěru vůči Estonsku.

Zahraničně politická spolupráce mezi pobaltskými státy sílila v polovině 30. let, tj. v období, kdy se nacistické Německo a Sovětský svaz pokoušely definovat své sféry zájmů. 12. září 1934 podepsali ministři zahraničních věcí Estonska, Lotyšska a Litvy v Ženevě na konferenci Společnosti národů konzultativní smlouvu, která vešla do historie pod názvem *Pobaltská dohoda*. Tato dohoda však byla příliš slabá a nedokázala zabránit anexi pobaltského regionu Sovětským svazem v roce 1940. Od roku 1945 spadaly pobaltské státy do sovětské sféry vlivu, tj. převládlo chápání regionalismu „à la Sovietique“.

V tzv. sovětském období se pobaltské národy snažily zdůraznit společnou solidaritu, a tak vyzdvihovaly skutečnost, že patří do jednoho regionu, který nepodporuje sovětizaci. Proto se také vztahy a vazby mezi Estonskem, Lotyšskem a Litvou v kulturní a vědecké sféře sblížily. Spisovatelé organizovali regionální sympozia, umělci a architekti aranžovali výstavy a literatura se v sousedních zemích překládala. Probíhalo mnoho společných festivalů. Solženicyn a jiní autoři psali o Gulagu, kde se ocitli i příslušníci pobaltských národů a kde zesílil pocit sounáležitosti.

⁶ Hranice mezi Estonském a Lotyšským byly stanoveny na základě etnického principu mezi 1920-1928. Mezinárodní smíšená komise vedená britským kolonélem Georgem Tallentsem.

⁷ Poprvé byl Vilnius dobyt 19.4. 1919 a 7.1. 1920 byl Vilnius předán pod nátlakem Společnosti národů Litvě, dva dny později si podrobilo Polsko Vilnius znovu a Litva ukončila diplomatické styky do roku 1938.

3.1 Fáze transformace a spolupráce pobaltské trojky

Spolupráce mezi pobaltskou trojkou zesílila v roce 1988. Estonsko vystoupilo jako první a zvedlo v dubnu svůj prapor suverenity. Dva měsíce nato je následovaly také Lotyšsko a Litva. Ke konci 80. let uspořádaly tyto národy nenásilné akce, které byly označené za zpívající revoluci. Silná legální opozice se vynořila z místních národních front. Zorganizovaly například společný lidský řetěz z Tallinnu do Vilniusu.

V březnu roku 1990 deklarovala Litva svou nezávislost. Estonsko a Lotyšsko vyhlásily období přechodu, postupovaly krok za krokem k odtržení se od Sovětského svazu. Prvním zahraničně-politickým krokem se stala Smlouva o hospodářské spolupráci mezi Estonskem, Lotyšskem a Litvou, která byla podepsána v dubnu 1990. Rovněž bylo rozhodnuto o obnovení smlouvy o spolupráci z roku 1934.

Pobaltské státy dělaly společně první kroky, aby na svůj boj za nezávislost upozornily mezinárodní společenství. Pobaltští politici se snažili společně získat mezinárodní podporu v boji o obnovení samostatnosti. Proto podnikali četné cesty do zahraničí do doby, než události v Litvě a v Lotyšsku v lednu roku 1991 vyzdvihly dění v těchto zemích světu na odiv.

Srpnový puč v Moskvě v roce 1991 jen urychlil proces, jenž vedl k faktickému osamostatnění Lotyšska a Estonska. Více než stovka států uznala jejich osamostatnění a všechny tři republiky byly také následně přijaty do Organizace spojených národů a postupně do dalších mezinárodních organizací.

Ihned po vyhlášení osamostatnění se pobaltské země setkaly s vnitřními problémy. Zaprvé začala hospodářská krize. Zadruhé, lokalizace sovětské armády v pobaltských státech se stala zdrojem nátlaku ze strany SSSR a Ruské federace. Zatřetí měly tyto státy i své vnitřní nátlakové skupiny. V Estonsku to byl Estonský kongres – Eesti Kongress (alternativní legislativní instituce, která ukončila aktivitu v září 1992) a skupiny rusky mluvících obyvatel. V Lotyšsku to bylo obdobné – Lotyšský kongres občanů a rusky mluvící obyvatelé. V Litvě existovala polská menšina, která podporovala politiku SSSR.

Pobaltské státy se musely nejdříve zabývat vnitřními problémy, a proto také nastal úpadek spolupráce mezi těmito státy. Jednota však panovala v otázce odchodu sovětských vojsk. Zde se země Pobaltí vzájemně podporovaly.

Pozvolná spolupráce mezi těmito státy začala probíhat na více úrovních. Docházelo k pravidelným setkáním hlav států, představitelů pobaltských vlád, ministrů zahraničních věcí, (Pobaltská rada – BC) i parlamentních delegací (Shromáždění pobaltských států – BA) a setkávání tří premiérů pobaltských států (Pobaltská rada ministrů – BCM). Rokem 1993 zavedly pobaltské

státy společnou vízovou politiku a vytvořily tak společnou vízovou oblast, *common visa area*. Podepsaly smlouvu o volném obchodu, která měla zaručit volný obchod a vytvářet společný pobaltský trh. Pokud jde o kulturní aktivity, každý pobaltský stát se prezentoval v sousedních zemích na folklorních a pěveckých festivalech, což je tradice, která se udržela již od druhé poloviny 19. století.

Přestože se idea pobaltské identity v teoretické rovině hodně blíží modelu zemí Beneluxu, zůstává skutečností, že existují jak faktory podporující spolupráci těchto tří zemí, tak faktory, jež této spolupráci brání. (Zájedová 2004: 163-173) Lze konstatovat, že rozdíly se u pobaltských zemí vyskytují přinejmenším stejně často, jako jejich shodné rysy.

4 Historický, chronologický pohled na roli severských států v prostoru Baltského moře

Severské státy hrály v minulosti významnou roli v Baltském prostoru a mají velký význam pro pobaltské státy i dnes. Zasahují do dnešního dění, kdy velmi zřetelně můžeme pozorovat další podporování této trojky. Platí to pro všechny pobaltské státy, i když Litva měla trochu odlišnou historickou zkušenost. Jaký význam a jakou roli tedy sehrály severské státy pro tyto tři národy? Proč právě sever je pro pobaltské státy i dnes tak důležitý? Abychom mohli lépe sledovat realitu dnešní politiky, musíme hledat tyto kořeny v historii.

Od začátku 12. století byly baltské a ugrofinské kmeny vystaveny tlaku Němců z jihu, Skandinávců ze severu a Slovanů z východu. Na území Estonska v letech 1219 a 1349 vlastnili Dánové severní část země. Dánský král Valdemar II. pojmenoval svoji pevnost Reval. Estonci ji však přejmenovali na Tallinn (což znamená Dánský hrad, Dánské město). V roce 1347 Dánové prodali svou část Estonska a ponechali ji pod výlučnou kontrolou Řádu německých rytířů. Lotyšské území bylo dobyté Řádem německých rytířů a Livonským řádem a bylo souhrnně označeno jako Livonsko. (Švec 1996: 84-93)

V 16. století byl baltský prostor objektem rivality mezi katolickým Polskem a luteránským Švédskem. Toto období se vyznačuje také vzrůstajícím zájmem carského Ruska. Ruské síly však byly Švédskem poraženy a Švédsko postupně ovládalo Estonsko (v letech 1561 -1582) až k Narvě, pak Ingrii (1583-1596), od roku 1617 celou jihozápadní Karelii a nakonec i Livonsko (uzavřením míru v Altmarku s Polskem v roce 1629). Až po Severní válce (1700-1721) se území Estonska a Livonska stalo součástí Ruské říše. Období Švédské nadvlády je ale oběma národy hodnoceno velmi pozitivně. Výrazného posílení svého postavení se dočkali především rolníci, kteří pochopili, že státní ochrana vylepšuje nejen jejich zákonné postavení, ale posiluje i jejich ekonomickou pozici. Jako příklad lze uvést státní regulaci rolnických daní. Zlepšení podmínek se promítlo i do nárůstu

počtu obyvatel, ze 100 000 na 400 000 tisíc obyvatel. Navíc je toto období spojováno s počátkem masovější vzdělanosti: v roce 1632 byla otevřena univerzita v Tartu, která byla dostupná i pro rolníky švédského Livonska (tj. pro Estonce a Livonce). Změna nastala po Severní válce na začátku 18. století. Ruský car Petr I. zredukoval společenské postavení rolníků, a znovu obnovil privilegia německé šlechty. (Hroch 1986: 103-194)

Jak již jsme výše naznačili, Litevci měli úplně jinou historickou dráhu než Estonsko a Lotyšsko. V době, kdy byli Estonci a Lotyši zotročeni německými rytíři, žili Litevci v unii s Poláky a Bělorusy. Jediné větší setkání mezi Litevci a Švédy se odehrálo v Livonských válkách v letech 1558-1583 a v Polsko-švédských válkách (1600-1629). Litevci se přiblížili k osudu Estonců a Lotyšů až na konci 18. století, kdy byly všechny tři národy připojeny k ruskému impériu. Svou samostatnost si tyto státy nakonec vybojovaly po Říjnové revoluci společně s Finskem, které bylo připojeno k Rusku od roku 1809. (Raun 1987: 15-34)

4.1 Pobaltské státy a obnovení ideje Baltoskandie

Pokud jde o pobaltskou trojku, jeden z nejrevolučnějších návrhů – Baltoskandinávská konfederace – byl přednesen v srpnu 1917 estonským politikem Jaanem Tõnissonem. Do té doby si neuměli ani Lotyši ani Estonci představit možnost separace od Ruska. Vztahy s Ruskem byly v návrhu poprvé zamítnuty a samostatnost se utvářela v novém kontextu. Ale utváření samostatnosti bylo spatřováno v širším politickém kontextu. A tímto kontextem se stalo Baltské moře, nikoli ruské impérium.

Tato změna kurzu byla způsobena pravděpodobně vypuknutím revoluce v Rusku 1905-1917 a dalším postupem německých vojsk. Také pomoc ze strany finských dobrovolníků mezi lety 1918 a 1919 vytvářela u mnoha Estonců víze o možné unii mezi Estonskem a Finskem. Politici z Estonska, Lotyšska, Litvy a Finska jednali o možné unii. Tyto události vedly Estonce a Lotyše k přehodnocení své pozice v nové Evropě. Po okupaci pobaltských zemí Německem diskuse o jejich národních budoucnostech pokračovala v zahraničí a byla zaměřena k Baltskému moři. Nositelem nové ideje sjednocení východního a západního břehu Baltského moře se stal koncept Baltské ligy. Estonsko, Lotyšsko, Litva, Finsko a Skandinávie měly podle této koncepce formovat jednu unii. Lotyšský ministr zahraničních věcí Zigfrids (Anna) Meierovics podporoval stejnou myšlenku a ve svém memorandu v roce 1918 napsal:

„Lotyšská Národní rada doufá, že po ukončení Všeobecného míru (General peace) vznikne konfederace, která bude tvořena malými národy na obou březích Baltského moře a že se tato konfederace stane členem ligy svobodných a civilizovaných národů.“ (Meierovič 1918: 304-306)

Diskuse o Baltské lize pokračovaly u estonské delegace ministerstva zahraničních věcí (K. Pusta a K. Piip), která připravila také detailní memorandum, v němž bylo Estonsko prezentováno jako člen širší Baltské ligy. Tento plán byl dokonce předán britskému zahraničnímu úřadu a posléze byl otištěn v novinách a časopisech. To dalo diskusi širší základ. Bylo nastíněno následující regionální spojení: politická a hospodářská unie Skandinávských států (Švédsko, Dánsko a Norsko), východní baltské oblasti (Finsko, Estonsko a Lotyšsko) a jižní baltská oblast (Litva a Polsko).⁸ Bylo to první vytvoření koncepce Baltoskandie. Myšlenka o vytvoření Baltské Ligy byla estonskou delegací předložena 13. listopadu roku 1919 také na mírové konferenci v Paříži.

Toto spojení mělo ochránit svobodu v oblasti Baltského moře a sjednocení se jevílo jako přirozený proces, který probíhá v období konstruování nové Evropy. Oblast Baltského moře byla chápána jako prostor, kde se malé národy nalézaly mezi velkými imperialistickými mocnostmi Německem a Ruskem. Prostor Baltského moře se nalézal symbolicky také mezi východem a západem. Liga měla vytvořit bezpečnostní systémy, koordinovat zahraniční politiku, ochránit obchod v baltském regionu a řídit všechny projekty, které by byly předloženy členy ligy.

Lotyši viděli ještě alternativu rozdělení na tyto skupiny: Skandinávci, Baltové (Lotyši, Litevci) a Ugrofinové (Estonci a Finové). Do baltské skupiny byly navíc začleněny částečně běloruské a pruské oblasti. (Memorandum 1918: 87) Myšlenky o takové unii ale vyžadovaly více příprav a hlubší jednání mezi jednotlivými státy. Skandinávské státy navíc pohlížely na toto sjednocení s nedůvěrou.

Přestože historická cesta litevského národa byla jiná než u Estonců a Lotyšů, měli někteří Litevci stejný pohled identifikace s Baltským mořem. Jiní zase na rozdíl – například Baltskou ligu chápali spíše jako řetěz. Znamenalo to litevskou a lotyšskou dvojí státnost. Tyto jazykově rozdílné národy se spojily do širší unie národů kolem Baltského moře. Podle litevského filosofa (Oskara Vladislava de Lubisze – Miłosze) mohl společný litevsko-lotyšský duální stát mít přirozeně spojenecké vztahy s Estonskem, které má zase dobré vztahy s Finskem.⁹ A nakonec by tato nová konfederace mohla vyústit ve Skandinávskou unii. Přes rozličné názory zůstala základní myšlenka stejná – Baltská unie se všemi malými národy kolem Baltského moře a jako přirozený region.

Zajímavý není jen způsob, jak byl „baltský svět“ rozdělen na subskupiny, ale překvapuje také plánovaná forma Ligy. Baltská liga neměla být jen vojenskou aliancí, jako spíše „commonwealthem“ samostatných států či integrovaným regionem národních států.

⁸ Poslední skupina ovšem nebyla považována za „opravdové“ baltské národy, k vytvoření ligy.

⁹ Stoupencem myšlenky litevsko-lotyšské federace byl i Litevec Jonas Šliupas.

Z memoranda estonských politiků vyplývá, že Baltská liga je mezistátní organizací, ale zároveň nadnárodní organizací, ve které by každý stát měl svou suverenitu.¹⁰

Myšlenka spojeného Baltského moře se objevila znovu v roce 1933 v Lotyšsku založením spolku – Baltijas Ūnija (L'Union Baltique), která měla slogan: *Baltské moře nás spojuje, nic nás neodděluje*. Mimo jiné, heslo bylo psáno litevsky, lotyšsky, estonsky, finsky, švédsky, dánsky, norský, anglicky a francouzsky. Rusko, Německo a Polsko zde neměly místo. Diskuse pokračovaly i v Estonsku. V článku z tamních novin z roku 1937 bylo uvedeno, že pobaltské státy se mohou připojit k severské spolupráci nejen na politické a hospodářské úrovni, ale speciálně na úrovni občanské. Kulturní a vědecké vztahy na individuální úrovni byly ceněné velmi vysoko.

Tento krátký exkurs ukazuje, že mezi dvěma světovými válkami měly pobaltské státy možnost podporovat a rozvíjet spolupráci se severskými státy na státní i národní úrovni, ale většina těchto plánů a ideálů nebyla realizována, protože pobaltské státy byly mladé, měly různé nepřátele a také neměly zkoordinované cíle. Přestože byla myšlenka Baltoskandie podporována jak pobaltskými, tak skandinávskými vědci, neměla v situaci daného rozložení politických sil ve světě naději na úspěch. Navíc krátká období demokratického režimu v pobaltských zemích měla spíše negativní dopad na vzájemné baltsko-skandinávské vztahy.

Nicméně tento pojem se objevil znovu na konci 20. a na začátku 21. století. Proto by bylo dobré tento pojem blíže objasnit.

4.2 Pojem Baltoskandie

Původ termínu Baltoskandie (Baltoscandia) lze hledat v diskusích pobaltských geografů a jeho základ je v termínu Fennoscandia, který byl poprvé zmíněn v roce 1898 finským geologem Wilhemem Ramsayem (1865-1928) a zahrnoval Skandinávii, Finsko, východní Karélii a Kolský poloostrov. Tento termín nevznikl náhodou. Důležitým důvodem bylo oddělování Finska od Ruska s navázáním na Skandinávii. Finsko bylo v tomto období Ruskem utiskováno a celá společnost bojovala proti ruské unifikační politice.

Termín Baltoscandia představoval propracovanější verzi Fennoscandie v kontextu politickém a kulturním. Vytyčil ji švédský geograf Sten de Geer v roce 1928 a reflektovala některé podstatné rysy národního myšlení. Baltoskandie je jen jednou dimenzí prostoru, který zahrnoval pobaltské státy, Finsko a Skandinávii a celkem bylo pojmenováno několik sjednocujících elementů. Estonský geograf Edgar Kant i jeho litevský kolega Kazys Pakštas podpořili myšlenku švédského geografa Stena De Geera. (Zájedová 2003: 18)

¹⁰ Memorandum of A. Piip and K. Pusta 1. 11. 1918, Eesti Riigiarhiiv (ERA) f.1624. N.1. s. 87.

Pobaltské státy měly vždy motivaci patřit do regionu severských zemí. Tato otázka se příznačně stala jedním z veřejných zájmů, ve všech probíhajících obdobích národní nezávislosti. Tak jako mezi dvěma světovými válkami existuje i dnes tato motivace. Jediným rozdílem možná je, že mezi dvěma válkami bylo napsáno mnoho skutečných prací analyzujících geopolitickou pozici pobaltských států, jako byly práce de Geera, Haltenberga, Kanta a Pakštase.¹¹ Argumentace těchto geografů nebyla zaměřená na geografickou homogenitu, ale spíše zdůrazňovala kulturní dimenzi a pokoušela se dokázat, že Baltoskandie je přirozené geografické spojení, což by mělo být reflektováno také v politice. Pakštasova vize byla koncipována jako široká baltoskandická konfederace, která měla mít různé politické instituce.

5 Severské státy a jejich podpora pobaltským státům

Po prvním osamostatnění Estonska v roce 1918, při nástupu rudoarmějců, nebyla Británie jediným pomocníkem Estonska. Severští sousedé odesílali také své dobrovolníky na pomoc. Od roku 1918 přišlo 20 000 Finů a ze Švédska 200 dorazilo dobrovolníků s 18 důstojníky a 178 vojáky. (A reference book 1991: 1) Švédsko poskytlo pomoc i jiným způsobem. Například v roce 1923 posílalo do všech pobaltských států zemědělské stroje a peníze. Pomoc přišla i od švédských a finských vědců, kteří přispěli k lepší organizaci práce a výuky na pobaltských univerzitách.

Později, při okupaci pobaltských republik Sovětským svazem, uteklo do Švédska okolo 25 000 Estonců, 5000 Lotyšů a 500 Litevců. Ve Švédsku tito pobaltští uprchlíci našli jak morální, tak i finanční podporu. Přestože Švédsko v zápětí uznalo sovětskou okupaci, Dánsko, Norsko a Island nikdy neuznaly sovětskou anexi pobaltských států a pomohly lidem obsazených států nejen nalézt úkryt, ale také vydávat noviny, zřídily pobaltské kulturní a vzdělávací instituce, které podporovaly emigranty v jejich úsilí pomáhat domovským krajinám. Během sovětské éry zůstalo prioritou zřízení a udržování kontaktů s Pobaltskými republikami.

Hned na začátku 90. let mohly pobaltské státy přijmout podporu od severských států. Jako příklad můžeme uvést situaci při sovětské vojenské intervenci v Pobaltí v lednu 1991. Reakce v severských zemích byla silná. Všechny pět států poslalo svou protestní notu sovětské vládě. Severská rada podpořila pobaltské státy výzvou, aby sovětská strana nepoužívala sílu a začala s jednáním. Touto podporou byla pobaltská situace více zviditelněna na mezinárodním poli.

Rozhodující úlohu při přípravě integrace pobaltských států do EU hrála podpora dánská, finská a švédská. To ale vyžadovalo kooperaci na straně severských států. V tomto smyslu byly

¹¹ Po celou dobu sovětské vlády byly otázky o geografické situaci tak zpolitizované, že jakékoliv veřejné diskuse byly nemožné.

pobaltské republiky pro severské státy unifikujícím tématem, který jim napomohl vytvořit novou severskou identitu.

6 Severská a pobaltská spolupráce – vzorec 5+3

Podpora severských zemí probíhala jak na bilaterální úrovni, tak i na úrovni Severské rady.¹² V této kapitole se věnujeme spolupráci mezi institucemi těchto dvou subregionálních skupin. Pokud jde o institucionální systém spolupráce, musíme konstatovat, že pobaltské instituce byly vytvořeny na základě severského modelu spolupráce. To vedlo k sepsání smluv o volném obchodu, zrušení tarifních bariér a zavedení společných transitních procedur. Spolupráce se progresivně rozvíjela také v problematice „čtyř svobod“ (svoboda pohybu obyvatel, kapitálu, zboží a služeb).

První pozvání dostali pobaltští premiéři na kodaňský summit Severské rady v roce 1991. Za začátek spolupráce můžeme považovat setkání v roce 1993 ve Visby, kde byli ministři zahraničních věcí pěti severských a tří pobaltských států, a z nějž vzešla také pravidelná setkání výše jmenovaných států. Od roku 1994 začala být oficiální setkání ministrů pobaltských a severských států označována termínem „Skupina 5+3“. Nešlo o pouhou institucionalizaci spolupráce. Podle slov dánského premiéra Rasmussena se tak stalo proto, aby osm států vystupovalo jednotně v určitých otázkách. Jedním z nejdůležitějších cílů 5+3 je, aby na vyjednávání s EU a NATO měly pobaltské státy stejný status jako ostatní žadatelé. Pro pobaltské státy byla a je taková podpora velmi důležitá. Od roku 1996 se stala setkání mezi premiéry obou skupin států pravidelnými.

Spolupráce mezi severskými a pobaltskými vládami spočívá v pravidelných setkáních: premiérů, ministrů zahraničních věcí, ministrů spolupráce s Radou pobaltských ministrů a s Radou severských ministrů, ministrů různých resortů (potřeba setkání na této úrovni vzešla z pracovních skupin obou subregionálních Rad ministrů).

Hlavními tématy na úrovni setkání **premiérů a ministrů zahraničních věcí** byly otázky integrace do EU, rovnoměrný rozvoj oblastí a ostatní otázky regionální spolupráce. Dále se jednalo o problematiku energetiky, vzdělanosti, kultury, o problematiku sociální, justiční, komunikační a zemědělskou.

¹² Existuje zde i jiná úroveň spolupráce: spolupráce na nestátní úrovni, jako například obchodníci a různé nevládní organizace.

Na úrovni **ministrů spolupráce** se jedná hlavně o koordinaci spolupráce podle sestavených programů (většinou programy vzájemné pomoci na dva roky). Priority programů jsou školení pro vedení nevládních organizací, ochrana přírodních zdrojů, boj proti diskriminaci, podpora zdravotnictví a programy stipendií od severských států. Dále se zabývají resorty životního prostředí, kultury, hospodářství a zdravotnictví. Na takových setkáních prezentuje Estonsko většinou ministr zahraničních věcí a u severských států splňuje stejnou úlohu ministr dané oblasti. Cílem spolupráce ministrů je koordinovat práci a vytyčit priority kooperace pro Severskou radu ministrů na dva roky dopředu.

Ministři různých resortů, jako například ministři spravedlnosti, pořádají setkání za účelem projednání témat spolupráce v zákonodárné oblasti. Dalšími tématy setkání jsou oblasti obrany a informačních technologií.

Mezivládní spolupráce je důležitá, protože pomáhá udržet v činnosti nesčetné programy spolupráce, které by pobaltské státy bez pomoci severských států nezvládly. Můžeme ale pozorovat trend, který postupně mění podporu v rovnocenné partnerství.

Meziparlamentní spolupráce se uskutečňuje mezi Pobaltským shromážděním a Severskou radou. Prioritou spolupráce v roce 1992 bylo předání zkušeností severských států v otázkách výstavby demokratických institucí a plánování spolupráce v různých oblastech. Hlavně se jednalo v oblasti životního prostředí, bezpečnostní politiky, kultury, tržního hospodářství, obnovení zemědělství a otázky energetiky. (Palanga 30. 5. 1992)

V roce 1997 se stalo prioritou zintenzivnění institucionální spolupráce a zesílení parlamentní dimenze ve spolupráci mezi severskými a pobaltskými státy. Přidala se také specifická témata jako organizovaná zločinnost či ilegální imigrace. (Kalmár 26. 9. 1997)

7. Hospodářská spolupráce mezi pobaltskou trojkou a severskými státy

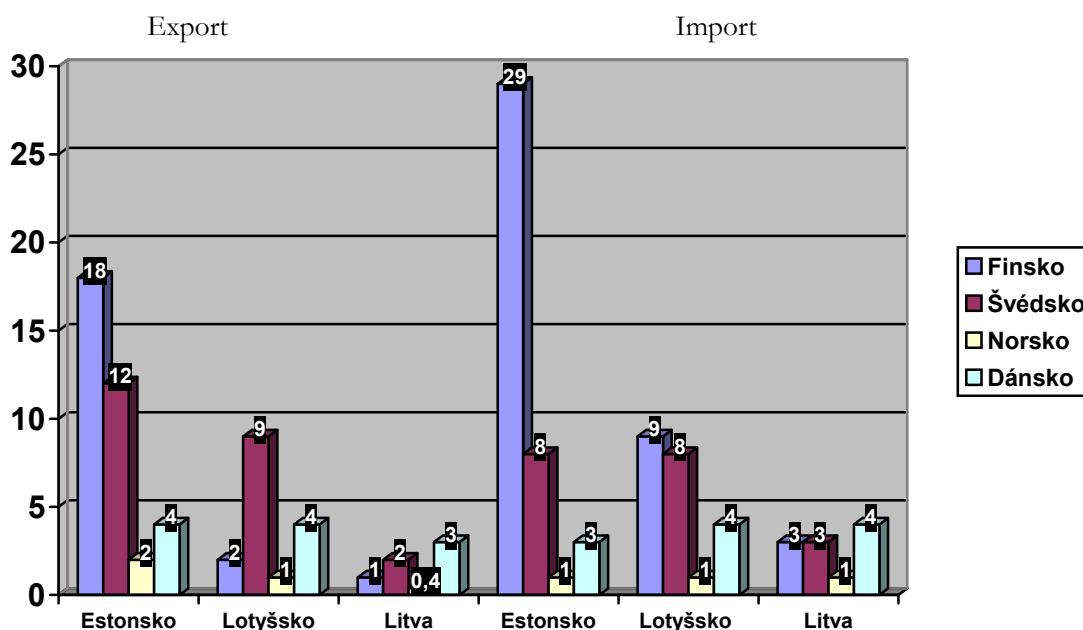
Jakmile pobaltské státy znovu nabyly své nezávislosti, inspirovala se jejich spojenectví do značné míry úspěšnou hospodářskou spoluprací severních sousedů. Skandinávské státy nejen že byly mezi prvními, které obnovené státy uznaly, ale na základě Evropské zóny volného obchodu jim také pomohly se sepsáním návrhu Pobaltské smlouvy o volném obchodu.

Proto se také tato dohoda v mnoha ohledech podobá modelu, který úspěšně funguje mezi členskými státy Evropské zóny volného obchodu (EZVO).

V roce 1992 pobaltské státy podepsaly jednotlivě dvoustranné dohody o volném obchodu se členy EZVO Švédskem, Finskem a Norskem.

V rámci pobaltských států se největší obchodní výměny se Skandinávií nepochybně podařilo dosáhnout Estonsku, a to z mnoha důvodů – malá vzdálenost od Skandinávie, historicky větší spojitost a také estonská obchodní politika, která byla k zahraničním investorům vstřícnější. Přesto i Litva s Lotyšskem učinily výrazný pokrok ve zvyšování podílu svého zahraničního obchodu se Skandinávií a dalšími státy EZVO.

Tabulka 1: Obchod mezi severskými a pobaltskými státy

Zdroj: Lauristin, Vihalemm1997: 141.

Přeorientování obchodu pobaltských států směrem na západ bylo do značné míry umožněno díky individuálnímu uzavírání dohod o volném obchodu mezi pobaltskými a severskými státy. Statistická čísla však dokazují, že toto platí spíše o Estonsku nebo Lotyšsku, ale méně už o Litvě.

Tabulka 2: Hlavní obchodní partneři pobaltských států v roce 1991 a 1996 (%)

	Estonsko				Lotyšsko				Litva			
	Export		Import		Export		Import		Export		Import	
	1991	1996	1991	1996	1991	1996	1991	1996	1991	1996	1991	1996
Rusko	56.5	16.5	45.9	13.5	54.4	22.8	44.5	20.2	56.5	23.8	49.6	29.1
Finsko	2.3	18.4	2.0	29.2	0.2	2.4	0.8	9.2	0.3	1.0	0.06	3.3
Švédsko	0.5	11.6	0.8	8.2	0.6	6.6	0.4	7.9	0.3	1.7	0.04	33.0
Lotyšsko	7.7	8.3	5.1	1.9	x	x	x	x	6.7	9.3	4.7	1.7
Německo	0.2	7.1	0.8	10.0	0.8	13.8	1.3	13.8	0.6	14.4	1.2	15.7
Litva	3.8	5.8	6.3	1.6	5.3	7.4	10.1	6.3	x	x	x	x
Estonsko	x	x	x	x	3.2	3.7	5.2	5.7	2.3	2.5	1.8	1.3
Dánsko	0.1	3.5	0.1	2.8	0.01	3.7	0.01	3.9	0.3	2.6	0.01	3.6
Holandsko	0.3	3.0	0.1	2.9	0.01	1.9	0.01	3.5	0.05	3.2	0.01	2.0
Ukrajina	12.9	5.0	7.9	1.6	12.0	6.2	8.7	2.6	11.4	7.7	10.4	3.2
Spoj.království VB	0.1	3.5	0.1	3.3	0.01	11.1	0.01	2.8	0.4	3.4	0.1	3.4
Bělorusko	4.1	1.8	4.9	0.4	6.9	4.4	5.9	1.7	8.3	10.1	8.4	2.4
Spoj. státy americké	0.1	2.7	3.5	2.3	0.01	0.6	0.4	2.1	0.02	0.8	1.5	2.4
Polsko	0.2	1.2	0.5	1.1	0.01	1.4	0.01	2.6	0.7	3.2	1.4	4.4
Kazachstán	2.5	0.4	2.4	0.3	3.8	0.6	4.4	0.5	2.2	0.9	2.7	0.6
Státy EU	1.0	51.1	3.0	64.8	2.0	44.7	3.7	49.2	6.8	33.4	4.0	40.5
Státy SNS	88.2	25.0	71.9	16.9	86.9	35.8	70.9	25.5	85.1	45.0	82.7	36.2
Celkem (milióny USD)	1.835		2.538		1.902		2.492		2.707		3.083	

Zdroj: Lauristin, Vihalemm 1997: 321

Význam Skandinávie jako souseda je pro pobaltské státy nedocenitelný. Stačí, podíváme-li se na údaje o každoročně se zvyšujícím objemu obchodu a uvědomíme-li si přitom, že Finsko a Švédsko jsou jedněmi z nejdůležitějších obchodních partnerů pro pobaltské státy. Dne 1. 1. 1995 se země EZVO Finsko, Švédsko a Rakousko staly členy EU a pobaltské státy musely nově definovat své vztahy se svými skandinávskými sousedy a vzít přitom v úvahu také svůj nedávný podpis Asociační dohody s EU. Nesmíme opomenout ani hospodářskou a jinou pomoc, kterou skandinávské státy poskytly v nevratné formě zemím v Pobaltí.

7.1 Formy ekonomické spolupráce mezi severskými a pobaltskými státy

7.1.1 Zóna volného obchodu a obchodní orientace

Podepsání dohod o volném obchodu mezi pobaltskými státy a severskými členy EZVO v roce 1992 vyplynulo ze společné potřeby na obou stranách Baltského moře.

Pobaltské státy jednak doufaly, že ekonomická spolupráce se severskými sousedy jim pomůže v probíhajícím procesu transformace, jednak se státy EZVO ohlížely po nových trzích. Přístup k poměrně levným a hlavně prakticky neomezeným lidským a nerostným zdrojům Ruska, které je s pobaltskými státy hluboce spojeno, bylo hlavním motivem pro EZVO k uzavření

dohody o volném obchodu s tímto regionem. Zároveň přesouvání podniků do Pobaltí pomohlo EZVO vyhnout se kvótám a omezením ze strany EU, např. na textilní výrobky. Obchodní kontakty Estonska, Litvy a Lotyšska se státy EU umožnily prakticky neomezený vývoz do západních zemí. Kromě plnění role prostředníka byly pobaltské státy schopné také dodávat poměrně levné zboží a suroviny, a proto celková konkurenceschopnost produktů EZVO vzrostla.¹³

Podepsaná dohoda sehrála nepochybně významnou roli v nárůstu obchodních vztahů mezi těmito dvěma částmi světa, které byly po desítky let odděleny. I když to platí hlavně pro Estonsko a méně už pro Lotyšsko, není pochyb o tom, že tyto obnovené obchodní vazby budou přínosem pro celý region.

Bližší pohled na statistiky potvrzuje důležitost geografických a historických faktorů v obchodní orientaci. Přibližování k Západu probíhalo v těchto zemích rozdílně.

Následující tabulky ukazují dovoz a vývoz v procentech z celkového objemu obchodu pro rok 1994 mezi pobaltskými státy a Švédskem a Finskem.

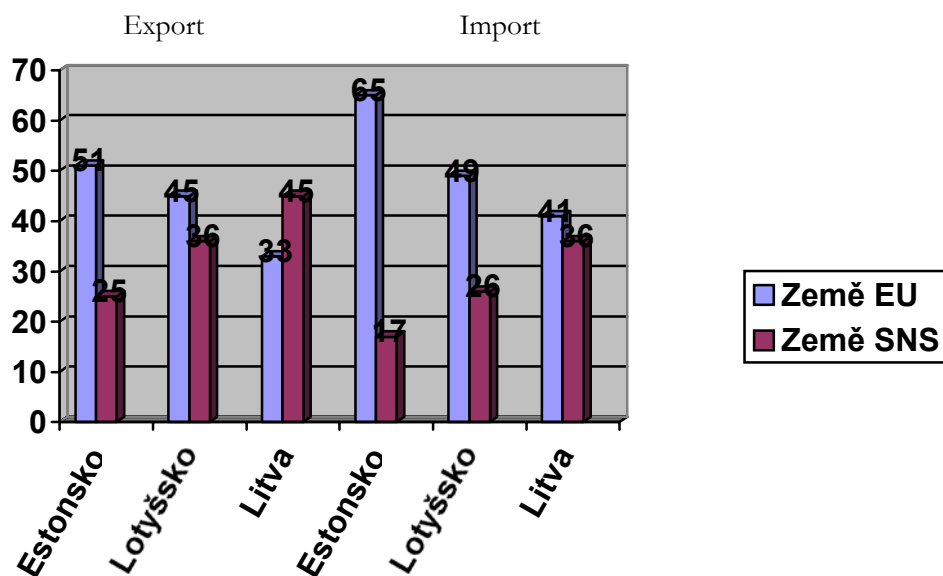
Tabulka 3: Obchodu pro rok 1994 mezi pobaltskými státy a Švédskem a Finskem

VÝVOZY (v %)	Estonsko	Lotyšsko	Litva
Švédsko	10,7	6,9	3,1
Finsko	18	2	1
DOVOZY (v %)	Estonsko	Lotyšsko	Litva
Švédsko	9,8	6,4	2,4
Finsko	36,4	4	2,9

Za pozornost určitě stojí rychlé přeorientování se Estonska na prosperující a vysoce rozvinuté skandinávské sousedy. Z Finska se začalo dovážet dokonce více než z Ruska. Pokud jde o odbytiště estonského exportu, Finsko a Švédsko jsou na druhém, resp. třetím místě. Naopak v případě Litvy zůstaly vazby na tyto země méně rozvinuté. Litevský mezinárodní obchod je totiž stále orientován především na Rusko a státy SNS.

¹³ Pro analýzu byly užity informace a data: The report on the Baltic Republics: Estonia, Latvia, Lithuania. The Economist Intelligence Units Ltd., 1,2,3,4 qs., 1994.

Tabulka 4: Obchod pobaltských států mezi EU a SNS státy.

Tabulka převzata z:Lauristin, Vihalemm 1997: 140.

Lotyšsko je někde uprostřed; podařilo se mu posílit obchod se Švédskem (třetí místo v exportu i importu), ale vztahy s Finskem byly stále zanedbatelné. Obchod Litvy i Lotyšska se západem směřuje především do Německa. (Lauristin, Vihalemm 1997: 140-141, 321)

Hodnotit dopad zóny volného obchodu se státy EZVO není úplně snadné, protože dohoda platila jenom několik let. Dnes, kdy se většina těchto států stala členy EU a tyto dohody přestaly platit, se obchod se Švédskem a Finskem realizuje na základě Dohod o zónách volného obchodu, uzavřených mezi EU a pobaltskou trojkou, jež začaly platit 1. 1. 1995 – ve stejný den, kdy se EU rozšířila, tzn. právě včas, aby mohly být staré smlouvy se Skandinávií nahrazeny. Tato skutečnost nijak zásadně nezměnila stav obchodní výměny těchto zemí. Mnohem víc bude záležet na vývoji pobaltských ekonomik a zvláště na zvýšení kvality jejich výrobků, ale také na rozvoji potřebné infrastruktury, která by pozvedla celkovou ekonomickou úroveň v tomto regionu.

Přestože důvody, pro které severské státy vytvářely zónu volného obchodu, již pominuly, neexistuje reálná obava, že by severská – pobaltská spolupráce mohla upadat. Je stále v zájmu severských států, aby pobaltské státy podporovaly v jejich přechodu na tržní ekonomiku zvyšováním investic a modernizací jejich průmyslu a zemědělství pomocí transferů kapitálu a know-how.

7.1.2 Přímé zahraniční investice

Tok přímých zahraničních investic proudících ze severovýchodních států do pobaltských zemí byl v letech 1993-1994 stále ještě poměrně slabý v porovnání s tím, kolik by jich tyto země potřebovaly.

Největšími investory byly Švédsko a Finsko, zatímco Norsko a Dánsko zůstávají pozadu. Litva a Lotyšsko získaly investice především ze Švédska, Estonsko zase z Finska, které naopak investuje poměrně málo v Litvě a Lotyšsku. Význam severovýchodních zemí jako investorů v Pobaltí klesá, čím jižněji se daná pobaltská země nachází.

Litva, Lotyšsko i Estonsko se snažily vytvořit příznivé prostředí pro zahraniční investice například tím, že umožnily zakládání společností se stoprocentní účastí cizinců. Nicméně jsou zahraniční investoři stále omezováni nejrůznějšími restrikcemi. Zvláště pro podnikání v oborech jako je bankovníctví, farmaceutický, zbrojní nebo těžební průmysl (i pro některé další) je nutné úřední povolení. Litva má zřejmě takovýchto restrikcí nejvíce.

Ke konci roku 1994 získalo Lotyšsko celkem 350 milionů dolarů, avšak díky řadě nedávno přijatých ekonomických a politických reforem se toto číslo zvýšilo. Jedna z nejvýznamnějších změn nastala díky povolení nákupů půdy zahraničními firmami (listopad 1995). Litva si v přílivu investic ze zámoří vedla stále špatně, protože zákon dovozoval vlastnit půdu jen Litevcům. Estonsku se pro přímé zahraniční investice podařilo vytvořit nejvýhodnější podmínky. Švédsko a Finsko představují 23 %, resp. 24 % celkových přímých investic v Estonsku. V Lotyšsku bylo největším investorem Dánsko, zatímco Švédsko zůstalo na pátém místě. Severovýchodní země nepatřily k hlavním investorům v Litvě.

Pobaltské státy poskytují záruku ochrany zahraničních investic, jak to stanoví zákony o zahraničních investicích. Navíc všechny uzavřely dohody zabezpečující podporu a vzájemnou ochranu investic s většinou zemí OECD, včetně severovýchodních států.¹⁴ Stejně však podíl přímých zahraničních investic ze severovýchodních zemí zůstával dost nízký. Částečně to bylo způsobeno opatrným přístupem investorů, kteří se obávali politické a ekonomické nestability.

Většina investorů ze Skandinávie zpočátku vnímala pobaltské trhy jako jeden celek a Pobaltí lákalo severovýchodní investory hlavně ze dvou důvodů:

- geografická poloha Pobaltí (jakožto brána k obrovskému ruskému trhu) a stávající infrastruktura (hlavně velké přístavy Baltského moře)
- levná, ale velmi schopná pracovní síla

¹⁴ Informace převzata z : The Report on the Baltic Republics: Estonia, Latvia, Lithuania. The Economist Intelligence Units Ltd., 2st q., 1995.

Proto se pro severské nadnárodní společnosti jeví možnost realizovat subdodávky v pobaltských zemích jako stále zajímavější. Využijí tím totiž rozdílů ve výrobních nákladech jednotlivých zemí a zvýší i svou konkurenceschopnost.

8 Shrnutí

Studená válka a s ní související rozdělení Evropy na dva tábory se do určité míry odrážely se i v prostoru severní Evropy. Zatímco pobaltské národy byly za železnou oponou, severské státy zůstaly svobodné, ale v mezinárodněpolitické situaci se každý angažoval podle svých zájmů. Norsko, Dánsko a Island vstoupily do Severoatlantické aliance, Švédsko zůstalo v neutralitě a Finsko, třebaže formálně neutrální, mělo se SSSR spojeneckou smlouvu. Toto období tedy vnucovalo těmto státům jiné možnosti vývoje.

Při své cestě zpět do Evropy musely pobaltské státy oprášit bývalé silné spojení se svými regionálními sousedy – se státy kolem Baltského moře, především se Skandinávským poloostrovem. V současnosti tedy dochází k návratu Pobaltí do přirozené vývojové geopolitické trajektorie. Je ale zapotřebí zdůraznit, že právě minulý vývoj poznamenal pobaltský prostor natolik, že výše zmíněný návrat bude spíše dlouhodobou záležitostí. Proto lze nalézt při porovnání severského a pobaltského prostoru mnohá různá specifika, která ale, jak se zdá, budou mít tendenci časem se zmenšovat. V širším kontextu máme na mysli především celkový přístup severských států k prostorovým záležitostem, který vykazuje znaky regionalismu, tedy utváření struktur zdola nahoru. Tato charakteristika je výslednicí přirozeného dlouhodobého společensko-politického vývoje. Oproti tomu pro Pobaltí je stále ještě typická regionalizace jako výsledek cizí nadvlády. Struktury Pobaltí jsou tedy utvářeny nikoli přirozeně, jako je tomu v případě severských států, ale spíše uměle, příkazovým systémem shora dolů. Z širšího celospolečenského hlediska je situace v transformujících se zemích (kam patří i Pobaltí) ještě ztížena faktem, že transformace sama, jako návrat k přirozenému vývoji, je zkombinovaná s transformací sociálních a ekonomických struktur, která je podobná transformaci ve vyspělých zemích a odráží působení globálních změn v konkrétních teritoriích a lokalitách. Vyspělé země jsou tak vystaveny pouze jednomu typu transformace, pobaltské země (resp. celá střední a východní Evropa) zase kombinovanému působení obou těchto procesů.

Pokud porovnáваме aspekty institucionální spolupráce pobaltských států, můžeme vidět velkou podobnost se spoluprací mezi severskými státy. U obou regionálních skupin je reprezentuje výkonná a zákonodárná moc, která dostatečně pokryje mezistátní spolupráci.

V závěru můžeme konstatovat, že charakteristickým rysem ve spolupráci mezi severskými a pobaltskými státy je vedoucí role severských států a zdá se, že je to přirozené. Již jsme uváděli, že už v meziválečném období se pokoušely pobaltské státy spolupracovat blíže se státy severskými, které ale v té době neměly zájem příliš spolupracovat. Dnes je jiná situace. Severské státy mají zájem na trvání samostatnosti pobaltských států a vidí výhody v ekonomické sféře kooperace. Navíc jak z geografického, tak i z historického hlediska mají skandinávské země dobré předpoklady k tomu, aby hrály stejnou úlohu, jakou hraje Německo ve vztahu k zemím Visegrádu, tj. prosazovat jejich budoucí připojení a vybízet EU k finanční podpoře jejich pokračující integrace.

Na spolupráci mezi pobaltskými a skandinávskými zeměmi je nutno pohlížet v kontextu celoevropského integračního procesu, zvláště poté, co se k EU připojilo Finsko a Švédsko (nemluvě o Dánsku, jež bylo členem EU už dlouho předtím).

Není pochyb o tom, že především EU je tím prvkem, který ovlivňuje strukturu a intenzitu ekonomických toků v Evropě a funguje jako magnet pro celý kontinent. Veškeré snahy o ekonomickou spolupráci (pobaltskou, severskou) se zdají být spíše průvodním a dílčím jevem integrace celoevropské.

Použitá literatura a zdroje

- A reference book. (1991): The Baltic states. Estonian, Latvian, Lithuanian Encyclopedia publishers.
- Hroch, M.(1986): Evropská národní hnutí v 19. století. Praha.
- Kruus, H. (1938): Eesti ja Läti rahvusliku ärkamisliikumise kokkupuutumistest. In: Eesti kirjandus, No. 5. Tallinn.
- Kuldkepp, M. (1937): Baltoskandia kultuuriline koostöö. ERK č. 3. Tallinn, pp. 60-64.
- Lauristin, M.; Vihalemm, P. (1997): Returne to the Western World. Tartu University.
- Liščák, V., Fojtík, P.(1996): Státy a území světa. Praha.
- Meierovics (1918): Memorandum 16. října 1918, Public Record Office (PRO) 37/3316 /304-306.
- Memorandum of A.Piip and K.Pusta (1.11.1918): Eesti Riigiarhiiv (ERA) f. 1624, n.1., pp. 87.
- Pakštas, K. (1994): The Baltoscian Confederation. Lithuanian Cultural Institut, Kaunas.
- Piip A. (1918): „The Estonian Question“. In: The New Europe. London.
- Piip.A. (1937): Eesti ja Läti.- Akadeemia No.4., Tartu.
- Rauch, G.(1995): Balti riikide ajalugu (Historie Pobaltských států). 1918-1940. Detlar. Tallinn.
- Raun, T.U. (1994): Cultural Russification in Lithuania and the Baltic Provinces in the late 19th and early 20th Centuries. Comparative perspectives. In: Eesti Teaduste Akadeemia.

- Raun, U., T.(1987): Estonian and the Estonians. California,
Rebas H.(1997/98): Baltic cooperation. In: Perspectives, Winter. Praha, pp. 67-76.
Švec, L.(1996): Dějiny pobaltských zemí. Lidové noviny, Praha.
Taagepera, R.(1995): Homme nägin ma Eestimaad. Eesti Foorum. Tallinn.
The Baltic Independent. (1995), Květen 1-6, pp. 6.
Tõnisson, J.(1938): Autonomialt iseseisvusele. Sündmusi ja mälestusi ajaloolise murrangu päevilt. In:
Vabaduse tulekul. Eesti Maanõukogukogu 15./28. 1917. Estonsko, Tartu.
Zájedová, I. (2003): Estonsko na politické mapě. In: Mezinárodní politika, č. 9. Praha. s.18-19.
Zájedová, I. (2004): Euroopa väikeriikide regionaalse koostöö mehhanismid.(Mechanizmy spolupráce)
In: Acta Politicos No.1. TPÜ. Tallinn, pp. 163-173.

Internetové zdroje:

Eesti Välisministeerium, <http://www.mfa.ee>, ověřeno k 1. 2. 2005.